

Battal Gazi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Sembolik Açıdan Çözümlemesi

The Symbolic Analysis of the Legends Formed Around Battal Gazi

Serdar Deniz ÖZDEMİR¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zonguldak, serdardenzozdemir@gmail.com, orcid.org/0000-0002-2389-2940

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
06.04.2025
Kabul/Accepted:
24.06.2025

DOI:

10.18069/firatsbed.1670854

Anahtar Kelimeler

Battal Gazi, Efsane,
Sembol, Kültür, Motif.

ÖZ

Toplunun kültürel hafızasında yer alan kadim bilgileri mitolojik kodlarla yansıtan efsane, kolektif bilinç dışına ait verileri çeşitli simgeler aracılığıyla bilince taşıyan bir halk anlatısıdır. Bu bağlamda, Battal Gazi etrafında da efsanelerin teşekkül ettiği ve bu efsanelerde dağ, mağara, sac, ağaç gibi sembollerin yer aldığı görülür. Bu sembollerin kültürel fenomenlerle son derece uyumlu bir varoluş arz ettiğini belirtmek mümkündür. Epik şahsiyetinin yanında aynı zamanda bireyleşme serüveniyle bilinen Battal Gazi, tarihi açıdan önemli değere sahip bir kahramandır. Battal Gazi'nin tekâmül süreci içerisinde hayat bulan efsanelerdeki imgelerin, kahramanın kendiliğe ulaşması için bir aracı olarak belirdiği söylenebilir. Bütün bu hususlar çerçevesinde makalenin amacı, Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsanelerde mevcut bulunan motifleri sembolik açıdan çözümlemek, böylece bu anlatılardaki anlam derinliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktır. Çalışmanın kapsamında, *Fırat Havzası Efsaneleri*, *Malatya Efsaneleri* ve *Fırat'ın Efsaneleri Malatya* adlı eserlerdeki Battal Gazi etrafında anlatılan efsaneler inceleme konusu yapılmıştır. Makalede, çalışmaya konu olan efsanelerde ortaya çıkan sembollerin, kültürel hafızanın geleceğe aktarılmasına imkân tanıyan bir bilgelik biçimi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ilgili efsanelerdeki verilerin, insanın doğayla, bilinmeyenle ve kendi iç dünyasıyla kurduğu ilişkinin sembolik bir yansımasını teşkil ettiği anlaşılmıştır.

ABSTRACT

A legend, which reflects ancient knowledge embedded in cultural memory through mythological codes, is a folk narrative that conveys elements of the collective unconscious to the conscious mind through various symbols. In this context, legends that have formed around Battal Gazi prominently feature symbols such as mountains, caves, cauldrons, and trees. These symbols appear to be in profound harmony with cultural phenomena. In addition to his epic identity, Battal Gazi is also known for his journey of individuation and holds significant historical value as a hero. The images that emerge in the legends shaped within his process of spiritual maturation serve as intermediaries in his attainment of selfhood. Within this framework, the aim of this study is to analyze the symbolic motifs present in the legends surrounding Battal Gazi, thereby contributing to a deeper understanding of their meaning. The study examines legends about Battal Gazi found in *Fırat Havzası Efsaneleri*, *Malatya Efsaneleri*, and *Fırat'ın Efsaneleri Malatya*. The findings suggest that the symbols in these legends function as a form of wisdom that facilitates the transmission of cultural memory into the future. Additionally, these narratives symbolically reflect humanity's relationship with nature, the unknown, and the inner self.

Keywords

Battal Gazi, Legend,
Symbol, Culture, Motif.

Atıf/Citation: : Özdemir, D., S. (2025). Battal Gazi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Sembolik Açıdan Çözümlemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 3, 1351-1361.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Serdar Deniz ÖZDEMİR, serdardenzozdemir@gmail.com

1. Giriş

İnsan varoluşunu anlamlı kılan edebî ürünler içerisinde son derece önemli bir yere konumlanan efsane, hayalden beslenen ve gerçeğe yaklaşan kurgusu ile kolektif bilinç dışına ait verileri barındıran bir halk anlatısıdır. Kültürel fenomenlerin kuşaklar boyunca aktarımına imkân tanıyan bu anlatı türü, geçmiş ve gelecek arasında köprü kuran bir varoluş biçiminin temsilcisidir. Sahip olduğu önem sebebiyle üzerinde pek çok bilimsel çalışma yapılan efsane hakkında bazı tanımları belirtmek yararlı olacaktır. Saim Sakaoğlu, efsane konusundaki en iyi bilinen ve diğer pek çok tarifi dayandırıldığı tanımın J. Grimm ve W. Grimm'e ait olduğunu ifade etmektedir. Sakaoğlu'ndan aktarıldığına göre Grimm Kardeşlerin tanımı şöyledir: “Gerçek veya hayali belli şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâye.” (2009: 18). Ali Berat Alptekin ise efsaneyi, “Dinî, inandırıcı, kısa, nesir şeklindeki halk anlatımlarıdır.” (Alptekin, 2012: 15) şeklinde tarif etmektedir. Özkul Çobanoğlu'nun belirttiğine göre “Efsaneler, insanı ve onun iç dünyasını veya bir başka ifadeyle ‘insanın geleneksel fantezilerini’ anlamada birincil ve son derece önemli kaynaklardır. Dahası pek çok insan tarafından anlatılır ve dinlenilirken ‘gerçek’ olduklarına inanılması nedeniyle geleneksel dünya görüşünün veya halk felsefesinin oluşmasında da son derece etkili unsurlar oldukları bilinmektedir.” (Çobanoğlu, 2003: 41). Zihnî süreçlerin ahengini millî duyuş, görüş ve hislerle açığa çıkaran aynı zamanda beynelmilî motifler de barındıran efsanenin muhtevasında, sembolik öğelerin de yer aldığını söylemek mümkündür. Cassirer'in; “Nesne ile özne arasındaki bağlantıyı kuran, bene, ruha nüfuz etmek için şeylerden ayrılıp giden maddî nitelikli unsurlar” (2011: 167) şeklinde ortaya koyduğu sembol kavramını Uluç; “Bir hakikatin yerine geçen duyusal ve hayali bir nesne veya mevcut olmayan bir şeyi hayal edebilmek için kullandığımız doğrudan tecrübe edilebilen herhangi bir şey.” (2011: 40) biçiminde açıklamaktadır. “İnsanlığın geliştirdiği tek ortak dil” (Fromm, 2017: 33) olan sembollerin efsane etrafında çözümlenmesi, bu halk anlatısının anlam katmanlarının daha iyi anlaşılmasına imkân tanıyacaktır. Çünkü “Semboller, içerdikleri mesajların kolayca anlaşılmasını ve hatırlanmasını sağlayarak düşünceleri sınırlandırmaksızın biçimlendirir ve belirginleştirir. Canlı ve tutarlı bir semboller sistemi, insanın kendisi, içinde yaşadığı toplum ve nihayet evren ile ahenk içinde olduğunu hissetmesini sağlar ve kişiye kolektif eylem ilhamı verir.” (Uluç, 2011: 40). Bütün bu hususlara uygun olarak bu makalede, Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsaneler inceleme konusu yapılmıştır.

Türk kültür tarihi açısından önemli bir şahsiyet olan Battal Gazi, üstün cesareti, olağanüstü mücadele kabiliyeti, zekâsı ve liderlik yeteneğiyle Anadolu'nun fethinde rol oynayan epik bir değerdir. Sahip olduğu bu meziyetlerle Türk milletinin gönlünde taht kurmuş ve hakkında bir destan teşekkül etmiştir. Destanda asıl adı Cafer olan kahramana verilen Battal ismi, onu adıyla özdeş bir varoluşa taşımıştır. Nitekim anlatıda onun vasıflarından; “Malatya'dan Cafer adlı uzun boylu, güzel yüzlü, buğday renkli bir yiğit doğacak. Bu yiğit pehlivanlıkta Hamza gibi, heybette Ali gibi, kurnazlıkta Amr'dan üstün olacak. Tek başına ve korkusuzca yürüyecek, dört kitabı ezbere bilecek. Nara attığında havadaki kuşlar yere dökülecek.” (Köksal, 2014: 14) şeklinde bahsedilmektedir. Anadolu'da İslamiyet sonrası teşekkül eden destan halkasının ilk zincirini teşkil eden Battalname'de, kahramanın kendini gerçekleştirme yolculuğuna çıktığı, sembolik serüveni sırasında kolektif korkuların arketipsel ifadesi olan devlerle/cadılarla mücadele ettiği, Kaf Dağı gibi ulaşılması zor mekânlara vardığı görülür. Bu bağlamda anlatının kurgusunda pek çok olağanüstü hadisenin de sembolik motifler etrafında hayat bulduğu açıktır. Bir destan kahramanı olarak kolektif bellekte yer alan Battal Gazi etrafında efsaneler de oluşmuştur. Bu efsanelerdeki sembolik kodların, bilinç dışında yer alan kültürel verilerle uyumlu bir şekilde bilince ulaştığı açıktır. Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsanelerdeki imgelerin halk muhayyilesinde nasıl bir anlam kazandığı ve kültürel kodlar etrafında nasıl şekillendiği önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle halk arasında Battal Gazi'ye atfedilen kimlik, onun bir savaşçı ve kahraman olmanın yanında koruyucu bir figür olarak da algılandığını göstermektedir. Bu bağlamda, Battal Gazi'nin efsanelerdeki varlığı, onu kolektif bilinçte idealize edilmiş bir rehber ve manevi lider kimliğiyle konumlandırmıştır.

Bu makalenin amacı, Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsanelerde yer alan motifleri sembolik açıdan çözümlemek, böylece bu anlatılardaki anlam derinliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktır. Bu amaç etrafında sembollerin belirlediği yapıya uygun olarak, ilgili başlıklarda çözümlemelerde bulunulmuştur. Çalışmanın kapsamında Ali Berat Alptekin'in *Fırat Havzası Efsaneleri*, Kudret Yıldırım Yağbasan'ın *Malatya Efsaneleri* ve Fırat Kalkınma Ajansı'na bağlı olarak Kemal Deniz tarafından derlenen *Fırat'ın Efsaneleri* *Malatya* adlı eserlerde yer alan Battal Gazi etrafında anlatılan efsaneler inceleme konusu yapılmıştır.

2. Üç Eksenli Varoluş Biçimi ve Dairesel Bütünlük: Dağ, Mağara ve Sac

Kolektif düşüncenin bütün tezahürlerini çeşitli sembolik kodlar aracılığıyla görünür kılan efsane, insanlığa ait değerleri duygu/inanış ekseninde kadim bir bilgelikle bilince ulaştıran kültürel bir hazinedir. Bu hazine içerisinde düşlerden kaynaklanan düşünce biçiminin olağanüstü gerçekliğini hafızaya kodlayan pek çok imgesel veri bulunmaktadır. Bu bağlamda, Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsanelerin, kolektif bilinç dışının arketipsel unsurlarını da içinde barındırarak insanın varoluşsal serüvenini semboller aracılığıyla anlamlandırdığını ifade etmek mümkündür. Bu anlatılarda beliren olağanüstü olaylar, kahramanın aşılması güç sınavlarla karşılaşması, uzak ve erişilmesi zor mekânlara yönelmesi, anlatının kurgu düzenine ait unsurlar olmanın yanında bilinç dışının derinliklerinden bilince ulaşan deneyimlerin kültürel hafızaya kazınmış bir yansımasıdır. Dolayısıyla, Battal Gazi hakkında anlatılan efsaneler, insan zihninin kolektif anlatı formunda dışa vurduğu kadim simgelerin bir taşıyıcısıdır.

Anadolu’da Battal Gazi ve onun kutlu varoluşu etrafında *Battal Gazi’nin Mağarası* adıyla anlatılan efsanede, psikomitolojik anlam katmanları içerisinde üç eksenli varoluşu temsil eden dağ ve mağara sembolleri ile dairesel bütünlüğün imgesel görünümünü bilince ulaştıran sac sembolünün yer aldığı görülür. Efsaneye göre Battal Gazi, Beydağı’nda bulunan mağarasında dinlendiği sırada düşmanları tarafından izi bulunur. Şiro Çayı’nın öte tarafındaki evlerden birinde ekmek pişiren bir kadın, düşmanların geldiğini görünce, onların Battal’a kötülük yapacaklarını anlar. Onu tehlikeden kurtarmak için hiç düşünmeden, ocağın üstündeki kızgın sacın halkasını eline geçirip mağaraya doğru fırlatır. Ekmek sacı, mağaraya şiddetle çarpar ve mağaranın tam üzerinde durur. Battal Gazi tehlikeyi anlayınca kılıcını çeker ve gelen düşmanlarla savaşarak onları kılıçtan geçirir. Sacın izleri mağaranın ön tarafında hâlen görülmektedir. Yöre halkı, Battal’ın mağarası diye burayı günümüzde de ziyaret etmektedir (Deniz, 2023: 93-95; Yağbasan, 2013: 153-154). Anlatıda kahramanlık temalı kurgu içerisinde dikkati çeken ilk unsur, dağ motifinin simgelediği anlam etrafında değer kazanmaktadır. Sembolik imgelemde eril gücün temsilcisi olan dağ, dikey boyutta yer alan bir ögedir. Dikey yön sınırı belirsiz hiyerarşiyi ve her biri bütünselliğinde tasavvur edildiğinde, bütünsel insan-ı kâmil sentezinde âlemlere ya da derecelere tekabül eden şu olabilirlik birlikteliklerinden birini oluşturan çeşitli hâlleri temsil eder (Guénon, 2001: 23-24). Bu dikey yönlü hâller içerisinde dağın tekâmül sürecine destek olan simgesel ifadesi, Battal Gazi’nin tasavvufta insan-ı kâmil, arketipsel sembolizmde kendilik olarak nitelendirilen üstün insana ulaşma amacıyla çıktığı mitik yolculuğunu anlamlı hâle getirmektedir. Dünyanın hem merkezini hem de eksenini simgeleyen dağ (Benoist, 2019: 56) aşılması gereken bir engeldir. Dolayısıyla kahramanın mücadele azmini diri tutan kutsal eşiğin ifadesidir. Bu eşiği geçen kişi, yeni bir varoluş biçimine doğru yol alır. Böylece, içsel potansiyelinin farkına varıp bozulan düzeni değiştirebilecek güce ulaşır. Battal Gazi, “dağ gibi” nitelmesine uygun cüssesi, macerayı önceleyen kuvveti ve ruhsal/manevi tekâmülüyle, Anadolu’yu yurt tutan Türklere ideal bir kahraman örneği olarak görünmektedir.

Koruyucu vasfıyla tanrı katını simgeleyen bir yüceliğin ifadesi olan dağ, çoğu zaman ebediyete geçiş sembolü olarak kendiliği işaret eden (Franz, 2022: 138) bir evren tasavvurudur. Türk kültüründe dağlara ve dağların aşılması gibi görünen zirvelerine yüklenen anlam, tıpkı cihan hâkimiyeti mefkûresini ifade kırmızı elma ülküsünde olduğu gibi, erişilmesi gereken nihai hedef ile imgelenir. “Yüksek dağların zirveleri, insan zihninin en önemli paradigmatik sıçrayışı, yani bedenden âzâd olarak ruhlaşmasının metaforik karşılığı da taşır.” (Saydam, 2011: 63). Battal Gazi’nin varoluş biçimi, dağların simgesel görüntüsü ile yakın ilişki içerisinde. Kahramanlık mitosunun yapısına uygun olarak engin dağları mesken tutan Battal Gazi, ulaşılabilir zirvelere doğru yol alır ve sonunda hakkında teşekkül eden destanda anlatıldığına göre Kafdağı’na varmayı başarır (Köksal, 2014:289). Bu bağlamda pek çok olağanüstü varlığın yaşam alanı olan Kafdağı, zirvesinde hayat ağacının bulunduğu düşünülen, abıhayata kaynaklık eden ve Zümrüdüanka kuşunun kendi küllerinden yeniden doğduğu mitolojik bir erginleşme mekânıdır. Bu mekân, Roux’un belirttiğine göre yeryüzünü kuşatan ve göğü alttan tutan bir sur gibi görünmektedir (2011: 160). Sembolik eşiğin en önemli tezahürlerinden olan Kafdağı’na ulaşan kişi, burada kendi nefsi ile mücadeleye girer. Battal Gazi de Kafdağı eksenli sembolik yolculuğu süresince psikolojik bir gelişim gösterir. Böylece kendiliğe adım adım yaklaşır. Bu doğrultuda, makaleye konu olan efsanede Beydağı olarak adı anılan gerçek mekân, Kafdağı’nın imgesel görüntüsü ile aynı evreni temsil eden bir tekâmül merkezi olarak kolektif bilinç dışında yer alır. Kafdağı ve Beydağı arasındaki simgesel ilişki, kahramanın içsel yolculuğunun dış dünyaya yansıtılmış hâli olarak yorumlanabilir.

Battal Gazi’nin dağ eksenli serüveni, bireysel olgunlaşma ile kültürel süreklilik arasındaki bağı anlamlandıran çok katmanlı bir anlam örgüsü sunmaktadır. Erginleşmenin görüntüsü, kahramanın fiziksel sınırlarını aşması

ve içsel dönüşümünü tamamlamasıyla şekillenir. Dağa ulaşılması, insanın kendi varoluşsal derinliklerine yönelmesini sağlayan bir süreci temsil eder. Bu bağlamda, Battal Gazi'nin yolculuğu, efsanelerde sıkça rastlanan ideal kahramanın, bireyleşme aşamasında karşılaştığı sınavlarla olgunlaşmasını betimlemektedir.

Foto 1: Beydağı/Malatya (<https://kulturportali.gov.tr>)

Battal Gazi'nin Mağarası adıyla anlatılan efsanede, dağın bütünselliğinin imgesel yönünü tamlığa ulaştıran sembolik ifade biçimi içerisinde, kahramanın mesken tuttuğu mağara da son derece önemli bir erginleşme yeri şeklinde belirmektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken bir husus, Bayat'ın da ifade ettiği üzere, mağara kültürünün dağ elementiyle birlikte anıldığıdır. “Mağaraların dağlarda bulunması, kutsal merkez anlayışı olan dağın kutsal türeme anlayışı olan mağarayla birleşmesi ve sonunda mağara-dağ ikilisinin kozmik düzenin oluşmasında önemli rol üstlendiğini gösterir. Zamanla mağaranın atalar kültü ayinlerinin yapıldığı kutsal mekânlara çevrilmesi, mitolojik ana telakkisinin ilk atalar kültü ile birleşerek senkretik bir olgu sergilemesine dayanır.” (2012: 36). Mekânsal sembolizm açısından insanın sığındığı güvenli bir barınak olan mağara, koruyucu bir anne imgesidir. Temsil ettiği değer, bu karanlık yapıyı kolektif bilinç dışında erginleşmenin anahtarı hâline getirmiştir. Çünkü bir arayış ile ham olarak mağaraya giren kişi, zulmetin içerisinde olgunlaşır ve böylece aydınlık bir varoluşa ulaşır. Jung'un belirttiği üzere “Her kim mağaraya kendi içindeki mağaraya inerse, ilkin ne olduğunu anlayamadığı bir dönüşüme uğrar. Bilinç dışına inmiş, bilincin dışında bulunan şeylerle bağlantı kurmuştur. Bu, olumlu olumsuz, büyük bir değişiklik yaratır kişide. Bu dönüşüm, çoğu kez insanın doğal ürününün bir uzantısı ya da ölümsüzlüğün bir kanıtı gibi görünmektedir.” (2006: 350). Battal Gazi'nin ruhsal enerji ile dolduğu mağara, onu düşmanlarının saldırılarına karşı emniyette tutan bir işleve sahiptir. Bu işlev, efsanede bir kadın imgesi ile temsil edilmiştir. Nitekim evinde ekmek pişirmekte iken düşmanları fark eden ve Battal Gazi'yi korumak/uymak için ekmek sacını mağaraya doğru fırlatan kadın, “mitolojik ana” imgesinin sembolik bir yansımasıdır.

Anne arketipi etrafında beliren mitolojik ana, bilgeliği işaret eden kadim kodlar içerisinde son derece önemli yere sahiptir. Dişilikle ilgili sihirli otoritesi, aklın çok ötesinde bilgeliği, ruhsal yüceliği, iyiliği, bakıp büyüten,

taşıyan, bereket ve besin sağlayan yönleri, sihirli dönüşümü ve yeniden doğuşu temsil etmesi (Jung, 2009: 22) gibi özellikleri, anneyi bilinç ve bilinçaltı katmanlarının tamamında itibarlı bir yere konumlandırmaktadır. Mitolojik ana, anneliğin kutsiyetini ihtiva eden yönleriyle, zihnî süreçler dâhilinde çok çeşitli biçimlerde temsil edilir. Türk kültüründe Ak Ana (Ene), Umay Ana, Ayısıt gibi mitolojik/sembolik görünümleri ile kolektif bilinç dışında yer alan mitolojik ana, mağara ve dağ gibi öğeler etrafında simgeleşir. Bu doğrultuda mitolojik ananın metonimisi olan rahim kavramı, mağara adı altında kültleşir. Sarı saçlı bir kadın olarak düşünülen dağ iyesi ise mitolojik ana düşüncesine bağlı olarak semantik bir dallanma sonucunda ortaya çıkmıştır (Bayat, 2012: 32; 223). Battal Gazi'nin dağ/mağara sistemi içerisinde düşmanlarına karşı mukavemetini imgeleştiren değer, kadının koruyuculuğunda hayat bulan bir yapı arz etmektedir. Efsanede bu noktada ortaya çıkan en önemli simge ise ekmek pişirmede kullanılan sacın taşıdığı anlam etrafında değer kazanmıştır.

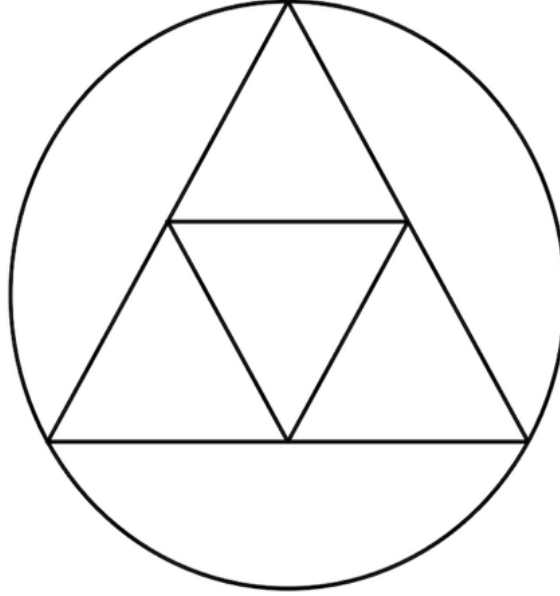
Dairesel şekle sahip bir eşya olan sac, buğdayın/ekmeğin bolluk ve bereketi temsil eden imgelemi içerisinde yer alan öğedir. Sac, çoğunlukla kadınların kullandığı bir eşya olması bakımından da üretimin, emeğin ve anneliğin sahip olduğu değeri taşımaktadır. Dolayısıyla efsanede sacın, anne arketipinin maddi sembollerinden biri olarak belirlediğini söylemek mümkündür. Bir başka açıdan, kadının sacın kulpundan tutup Battal Gazi'nin meskeni olan mağaraya doğru fırlatması ve sacın mağaranın tam üzerinde durup kahramanı düşmanlarına karşı uyarması, bu ögenin koruyucu bir mandala imgesi olmasıyla açıklanabilir. Psişenin mikrokozmik doğasına tekabül eden mandala, daire anlamına gelmektedir (Jung, 2001: 282). İnsan ruhunun baskılandığı zamanlarda ortaya çıkan mandalalar, kargaşayı önlemek gibi kritik öneme sahip bilinç unsurlarıdır. Jung'un ifadesiyle "Mandala, matematiksel yapısıyla 'tüm ruhun ilk düzeni'dir. Amacı Kaos'u, Kozmos'a dönüştürmektir." (2006: 77). Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsanede, sembolik serüvenin erginleşme aşamasında beliren mandalanın, kahramanı psikolojik gerilemeye karşı koruyucu etkisinin çok güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 1: Motiflerin Sembolik Anlam Katmanları

Sembolik Motif	Sembolik Anlam
<i>Dağ</i>	Aktif, Eril, Ateş, Dikey, Düz Üçgen, Güç, Baba.
<i>Mağara</i>	Pasif, Dişil, Su, Yatay, Ters Üçgen, Anne, Doğum, Üreme.
<i>Sac</i>	Bütünlük, Ateş, Su, Daire, Mandala, Anne, Bereket, Koruma, Paylaşım, Emek.

Anadolu'nun fethinde önemli rolleri olan Battal Gazi'nin psikomitolojik kimliği; dağ ve mağara tarafından temsil edilen üç eksenli bir varoluş biçimi ile sacın dairesel bütünlüğü ön plana çıkaran imgelemi içerisinde yer almaktadır. Geometrik semboller açısından dağ, sahip olduğu simgesel roller etrafında düz üçgen, mağara ise ters üçgen ile ifade edilir. "Tepe noktası yukarıda olan üçgenin erkeklik prensibini, aktif oluşu, ateşi; tepe noktası aşağıdaki ters üçgenin ise dişil prensibi, pasifliği, ana rahmini, suyu, toprağı, mağarayı temsil ettiği söylenebilir." (Ersoy, 2000: 83). Dağ-mağara ilkesinin imgesel değeri, zıtlık-bütünlük prensibi üzerine kurulmuştur. Eril gücü taşıyan dağ, dişil enerjiye sahip mağara ile bütünleşen bir yapı sergilemektedir. Battal Gazi, bu zıtlığın görüntüsü içerisinde mükemmel varoluşu temsil eden değerdir. Ayrıca bu değer, sac/mandala/daire çerçevesinde üstün bir noktaya konumlanır. Çünkü daire, simgesel açıdan kahramanın

gelişim aşamalarının tamamını kapsayan bir süreci ifade etmektedir. “Daire, sembolizmde genellikle tekliğin, bütünlüğün, tamlığın, ayrımsızlığın, homojenliğin, yaratılışın, periyodik hareketlerin, zamanın, göğün ve savunmanın sembolü olarak kabul edilir. Dairesel harekette değişmeden birbirini izleme, süreklilik ve dolayısıyla periyodik hareket ile zaman kavramı mevcuttur. Kozmik nesnelerin eliptik yörüngeleri, çeşitli çaplardaki daire yaylarından oluştuğu için daire, kozmik dolanım hareketlerinin genel ifade biçimidir.” (Salt, 2023: 93). Yin ve yang prensibine uygun olarak eril ve dişil güçlerin potansiyel kudretini taşıyan Battal Gazi, bütünlük sembolü olan dairenin kapsayıcı gücü ile erginleşme serüveninde yüce bir değere ulaşır. Böylece ideal kahraman tipinin üstün vasıfları ile milletini temsil gücü kazanır.

Şekil 1: Üç Eksenli Varoluş Biçimi ve Dairesel Bütünlük: Dağ, Mağara ve Sac İmgelerinin Geometrik Temsili

Sembolik açıdan büyük bir potansiyel barındıran efsanede, bahsedilmesi gereken önemli motifler arasında ekmek ve sacayağı da yer almaktadır. Ekmek; buğdayın özünü taşıyan, insan beslenmesinin temel kaynağı olan bolluk ve bereket imgesidir. Ekmeğin, emek ve olgunluk ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü hayatta kalma içgüdüünün fizyolojik zorluklarıyla baş etmek zorunda olan insan, toprağa ektiği buğdayı hasat eder, değirmende öğütür, unu, su ile buluşturup hamur yoğurur ve sonunda hamuru ateşte pişirip ekmeğe dönüştürür. Bu süreç, halk anlatılarında kahramanın sembolik serüveni içerisinde erginleşme aşamalarını da yansıtmaktadır. Kahraman, psişik enerjisini besleyecek tüm kaynaklardan faydalanmalıdır. Bunun için gerekli olan ise adanmış bir ruh ve mücadele azmidir. Battal Gazi de bu mücadele ruhuna sahip bir kahraman olması nedeniyle çağlar ötesi bir olgunluğu imgelemektedir.

Efsanede doğrudan görünür olmamakla birlikte, sacayağının da sembolik bir anlam taşıdığı açıktır. Çünkü ekmek pişirmek için kullanılan sac, sacayağı ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Sacayağı, ateşle harmanlanan dengenin temsilcisi olup ateşin eril gücünü simgelemektedir. Çok katmanlı bir imgelemenin ifadesi olan sacayağının sembolik yönleri hakkında Öcal Oğuz değerli bilgiler sunmaktadır. Sacayağı, “kaynayan kazan”ı, “sıcaklığı” ve “ışığı” hatırlattığı için varlık, bolluk ve bereketin sembolüdür. Bolluk ve bereket ise baharla birlikte gelir. Bu bağlamda sacayağı sembolü; kıştan bahara, soğuktan sığa, karanlıktan aydınlığa, yokluktan varlığa, darlıktan bolluğa, kısırlıktan doğurganlığa, kısacası eski yıldan yeni yıla geçişle ilgili birçok uygulama ve inancı da hatırlatmaktadır (2014: 371). Ayrıca, sacayağının üç ayaklı yapısı, dağ ve mağaranın geometrik olarak üçgen formunda kurgulanan görüntüsüne de sembolik açıdan destek olmaktadır. Bu çok katmanlı simgesel yapı, sacayağını efsanenin anlam dünyasında yer alan motiflerle güçlü bir uyum içinde konumlandırmaktadır.

Battal Gazi'nin Mağarası adıyla anılan efsanede yer alan imgesel yapı bağlamında hareket alanı bulan Battal Gazi, düşmana korku salan bir “alp/eren” figürü olarak anılmaktadır. Anlatının sembolik dokusu içinde

kahramanın varlığı, inanca dayalı manevi direncin bir temsiline dönüşür. Mücadele ettiği her unsur, maddi bir düşmandan ziyade, insanın içsel sınavını ve ruhsal derinliğini simgeleyen metaforik birer engel olarak belirir. Hükmetme kudretinin sınır tanımayan hiyerarşik tezahürü etrafında ülkeler fetheden, Anadolu'nun kapılarını Türklere ve Müslümanlara açan kahraman, böylece kuşaklar boyunca övünç kaynağı olacak bir tasarım dâhilinde kolektif bellekte yer edinir. Onun suretinde cisimleşen irade, şuuraltında kök salan, hakikatle hayalin birleştiği eşiklerde tezahür eden simgesel bir egemenliği biçimlendirir.

3. Sembolik Ağacın Kutsal Görünümü

Battal Gazi etrafında anlatılan efsanelerin anlam katmanları içerisinde sembolik motiflerin, gizli ve aşikâr kodlar etrafında yer aldığını söylemek mümkündür. Bu kodlar, insan zihninin derinlerinde saklı olan bilgileri yansıtan birer kültür ögesi olarak değer kazanmaktadır. Bahsedilen ögeler içerisinde ise ağacın, Türk kültüründe üzerine yüklenen anlamları yansıtan yönleriyle var olduğu ifade edilebilir.

Anadolu'da *Yel Ağacı* adıyla anlatılan efsanede ağaca yüklenen kutsiyetin, Battal Gazi'nin manevi şahsiyeti ile birlikte anlamlı bir bütün oluşturduğu ayrıca insan zihninde yer alan varoluşsal fenomenlerin, ağacın imgesel görüntüsüyle özdeşleştiği açıktır. Bu doğrultuda Ali Berat Alptekin, kültürümüzde ağaca yüklenen anlama değindikten sonra, efsaneyi şu şekilde ifade etmektedir:

“Ağaç sevgisi, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de büyük bir öneme sahiptir. Destanlarımızda, ona, ilahî bir özellik verilmiş, masallarımızda, bir damla kandan kocaman ağaçlar ortaya çıkmış, şiirlerimize, türkülerimize konu olmuştur. O, bazen, Anadolu insanının en büyük geçim kaynağı olurken, bazen de çekilmez yorgunluklardan sonra, vazgeçilmez bir dinlenme yeri hâline gelmiştir. Günümüzde hâlâ, bazı ziyaret yerlerinde, üzeri rengârenk bezlerle süslenmiş ağaçlarla karşılaşırız. İnsanlarımız, doktordan, ilaçtan çare bulamayınca, bütün ümitlerini bu ağaçlara bağlamışlar; dertlerine deva aramışlardır.

Malatya ilimizin, Doğanşehir ilçesine bağlı, Çıglık köyünde bulunan ağaç, büyüklüğü ve yaşlılığı ile görenlerin, hemen dikkatini çekivermektedir. Anlatıldığına göre Battal Gazi, düşmanlarla savaşırken dövüşe dövüşe, buraya kadar gelir. Artık dövüşmeye mecali kalmayan kahramanımız, bu ağacı kendisine siper edinerek, orada düşmanlarını bozguna uğratar. Sonra da başarısına yardımcı olan bu ağaca bakarak: ‘Ey mübarek ağaç, başından serin yelin eksilmesin, bütün dertlerin devası olasın’ der. İşte, o günden sonra, ne ağacın başından yeli eksik olur, ne de oraya gidip de tekrar iyileşmeden gelen görülür. Hele hele, romatizması olanlar, mutlaka orayı ziyaret edip, toprağından vücutlarına sürerler ve kısa zamanda iyileşirler. Aynı ağaç için anlatılan, başka bir rivayete göre ise peygamberlerden birisi, (hangi peygamberimizin olduğu bilinmemektedir) buraya kadar gelmiş ve bu ağacın altında dinlenmiştir. Orada, bütün yorgunluğunu unutan peygamber, ağacın sürekli serin kalması ve hastalara derman olması için dua etmiştir.” (1993: 109-110).

Yel Ağacı adlı efsanede ağaç motifi, taşıdığı anlam bakımından kültürel düşüncelerle son derece uyumlu bir yapı sergilemektedir. Bu uyumu açıklayabilmek için ağaç etrafında şekillenen nitelikleri bilmek önemlidir. Ağacın yerden göğe yükselen formu, sembolik açıdan yücelik ile ilişkiliyken, köklerinin toprağı tutunması ise sağlamlık/ebediyet hislerini canlı tutmaktadır. Ağaç, yatay ve dikey boyutlu imgelem bakımından gövdesi dikey boyutta yer alan yapısıyla eril bir karakter taşımaktadır. Evrenin ortasına ya da bunun yerini tutan bir merkeze dikilmiş olan kozmik ağaç, yeryüzü ile gökyüzü arasındaki iletişimi sağlar. Ağacın dikeyliği, köklerinde, gövdesinde ve yapraklarındaki kalıcı ya da yenilenen yeşilliği, gökyüzü/yeryüzü arasında ilişki kurar (Benoist, 2023: 58). Ağacın dalları ise genişlemenin uçsuz bucaksız salınımı etrafında yeryüzünü saran bir değerdir. Bu hâli ile koruyucu bir kadın imgesi şeklinde ortaya çıkan ağacın, zıtlık-bütünlük prensibi doğrultusunda mükemmel bir uyumun ifade biçimi olduğunu söylemek mümkündür.

Düşlerden gerçekliğe uzanan dünya algısı içerisinde yeşil, taze ve canlı bir imgelemin ürünü olan ağaç, merkezi (axis mundi) temsil eden bir biliş kaynağı olarak hayat ile özdeşdir. Bu bakımdan bir düzen sembolüdür. Bununla birlikte Eliade'nin belirttiğine göre “Ağaç imgesi sadece kozmosu simgelemek için değil, hayatı, gençliği, ölümsüzlüğü, bilgeliği ifade etmek için de seçilmiştir.” (Eliade, 2017: 132). Pek çok kültürde “hayat ağacı” olarak nitelenen ögenin yaşamı kutsayan/kapsayan bir düşüncenin öznesi olarak ortaya çıktığı görülür. Hayat ağacı, varoluşun düzenini, zamanın döngüsünü ve evrenin katmanlı yapısını içinde barındıran kadim bir semboldür. “Kozmik ağaç dünyanın merkezinde konumlanmıştır ve yeryüzüyle gökyüzünü (cenneti) birbirine bağlar.” (Eliade, 2017: 70). Hayat ağacı, dünya ile gökyüzü arasındaki bağlantıyı kuran bir eksen olarak bilgeliğin, ölümsüzlüğün ve ruhsal dönüşümün taşıyıcısıdır. Hayat ağacının kökleri, geçmişin derin bilgisini ve kadim hafızayı saklayan bir temel oluştururken, gövdesi dünyadaki varoluşu temsil eder; dalları ise ruhsal

tekâmülün ve ilahî hakikate ulaşmanın sembolü olarak göğe yükselir. Bu sembol, doğum, ölüm, yeniden doğuş döngüsünü içinde barındırır ve insanın erginleşme serüveninin bir aynasıdır. Pek çok kültürde kozmik merkez olarak kabul edilen hayat ağacı, bilgeliğe erişme arayışındaki bireyin rehberi niteliğindedir. Onun gölgesinde dinlenmek, kahramanın kendi iç yolculuğunda bir eşiği aşması; dallarına tutunmak, kutsal olana yaklaşması; çevresinde toplanmak ise kolektif bilincin sürekliliğini sağlaması anlamına gelir. Bu yönleriyle hayat ağacı, insanın evrenle kurduğu derin bağın bir yansımasıdır. Bütün bu bilgiler çerçevesinde, Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsane içerisinde anlamlı bir imgesel değere sahip olan yel ağacının, hayat ağacının bir çeşitlemesi olarak belirdiğini söylemek mümkündür.

Ağacın sembolik özellikleri içerisinde *Yel Ağacı* efsanesi değerlendirildiğinde en dikkat çekici motif, yelin/rüzgârın simgesel ifadesidir. Battal Gazi'nin duasıyla başında yeller esmeye başlayan ağaç, hava unsurunun etkisiyle önemli bir güce sahip olur. Sembolik imgelemede hava; ruh, can ve nefesle ilişkilendirilir ve varlık/yokluk zıtlığında, geçişi temsil etmektedir. Türk halk inanışları açısından yelin görünmeyen güçlerin bir tezahürü olduğu ve ruhsal/bedensel dönüşümü sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda özellikle *Dîvânü Lugâti't-Türk*'te yelin, rüzgâr ve olağanüstü varlıklar anlamlarında kullanıldığına dair bilgi verilmesi (*Dîvânü Lugâti't-Türk*, 2005: 681) görünmeyen güçlerin belirmesi ifadesini güçlendirmektedir. Yeryüzü ile gökyüzü arasında bir köprü görevi gören rüzgâr aynı zamanda duaların iletilmesini ve kutsiyetin yayılmasını sağlar. Battal Gazi'nin duası sonucu ağacın başından eksilmeyen yel, onun ruhsal gücünün bir nişanesi olduğu gibi, kutsal mekânlar etrafında şekillenen şifa ve koruma kavramlarıyla da bütünleşir. Türk halk inanışlarında rüzgârın esmesi, o bölgenin manevi bir himaye altında olduğu inancını pekiştirmektedir. Bu açıdan yel ağacına yüklenen anlam, Battal Gazi'nin duasının yanında, hava unsurunun taşıdığı kozmik niteliklerle de şekillenmektedir. Yel ağacının sahip olduğu şifa verici etki etrafında ortaya çıkan inanış ve uygulamalar hakkında Oymak şu bilgileri vermektedir: “Yel ağacına gelen ziyaretçiler, ağaçların kök kısımlarında biriken suyu kaşıkla alıp vücutlarının ağrıyan yerlerine sürerler. Daha sonra bu ağaçların altında hasta yatırılır, uyandığında çoğunlukla iyileşmiş olur. Bu ziyaretin diğer önemli bir amacı da konuşması geciken çocukların veya çeşitli hastalıklar sebebiyle konuşma zorluğu çeken hastaların tedavisidir. Bu durumda olan kişilere bu sudan içirilerek belli bir süre burada yatmaları sağlanır. Hatta göz hastalıkları için de bu suyun göze damlatılması şeklinde kullanıldığı belirtilmektedir (2001: 62-63). Bu inanış ve uygulamalar etrafında ağaç ve su birlikteliğinden kaynaklanan iyileştirme gücünün ön plana çıktığı açıktır. Nitekim “Ağaç ve suyun her ikisi de anne sembolüdür.” (Bachelard, 2006: 86). Annenin yaşam enerjisinin sirayet ettiği su ve ağaç, şifa kaynağı olan bir güç hâline gelmiştir. Yel ağacının konuşma zorluğu çeken çocukların tedavisinde başat bir değer olarak ortaya çıkması da Battal Gazi etrafında beliren mitolojik düşünce ile ilişkilidir. Bu tasavvur, Battal Gazi'nin olağanüstü yetenekleriyle ilgili anlatılarla da örtüşmektedir. Rivayete göre Battal Gazi, Hz. Muhammed'in ağız barını Abdulvahhab Gazi'den teslim alınca yetmiş iki dili konuşur, on iki ilmi öğrenir (Köksal, 2014: 38). Kahramanın sahip olduğu bu vasıflar, onun duasıyla yücelen yel ağacının sağaltan bir değer olarak konuşamayan çocukları konuşturma kabiliyetini de açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Battal Gazi etrafında teşekkül eden bir başka efsanede, çınar ağacı ile imgelenen varoluşun izleri görülmektedir. Anlatıda bahsedildiğine göre atlarını sulamak için Orduzu'daki Üç Oluklu Pınar'a getiren Battal Gazi, elinde tuttuğu çınar çubuğunu suyun kenarındaki çamura batırır. Çınar çubuğundan bugünkü ulu çınar ağacı yetişir. Asırlar içerisinde içi boşalan ağaç, yıldırım düşmesi sonucu iki dala ayrılır. Dalların gövde sürgününden büyümüş filizleri irileşerek genişçe bir gölgelik oluşturmuştur. Ağacın etrafında gözler hâlinde gürül gürül kaynak suyu akar. Çınarın kök kısmında kocaman bir oyuk vardır. Yörede Battal Gazi'nin çınarı olarak bilinen ağaç, büyük bir anıt gibi yükselmektedir. Malatyalılar zaman zaman Battal Gazi'nin emaneti olarak ulu çınara uğrarlar. Çarşıbaşı Mahallesinde Çınarönü dedikleri bu mekâna Battal Gazi'nin hatırasından dolayı ziyarette bulunmak gelenek hâlini almıştır. Çocuğu olmayan kadınlar bu çınarı ziyaret edip pınardan su içerler. Böylece çocuk sahibi olacaklarına inanırlar. Ziyaret esnasında getirilen yiyecekler hep birlikte yenir. Çevrede bulunan insanlarla paylaşılır. Günümüzde de bu ziyarete ilgi devam etmektedir (Deniz, 2023: 94-95). Efsanede anlamını bulan ifade biçimi, Türk kültüründe ağacın kozmik eksen ve hayat kaynağı olarak algılanmasının bir tezahürü niteliğindedir. Bu bağlamda çınar ağacı, sembolik görüntüsü ile zamanın ve mekânın ötesine uzanan bir işleve sahiptir. Uzun ömrü ve dayanıklılığı ile bilinen çınar ağacı, yüce bir evren telakkisinin somut örneğidir. Battal Gazi'nin diktiği çınar çubuğunun zaman içinde ulu bir ağaca dönüşmesi, onun varlığının ve manevi gücünün tabiata iz bıraktığının nişanesidir. Halk anlatılarında beliren “yüce birey tarafından dikilen değneğin/çubuğun ağaç olması” motifi, kutsal kişilerin varlıklarını doğa unsurlarıyla bir

bütünlük içerisinde sürdürdüğünü gösterir. Özellikle yüce bireyin bir yansıması olarak beliren Hızır'ın diktiğine inanılan pek çok ağacın Anadolu'da kök saldığı söylenebilir. Bütün bu hususlar çerçevesinde tabiatın dengesine katkı sunun kültürel kodların, efsane içerisinde yer alan verilerle uyumlu bir şekilde kolektif bilince ulaştığını ifade etmek mümkündür.

Ağaç, biyolojik bir varlık olmanın ötesinde, çağları aşan bir geleneği temsil eden bilinç unsurudur. Efsanede geçen çınar ağacı mitolojik bağlamında incelendiğinde, yaşamın döngüsünü ve kozmik düzenin sürekliliğini simgeleyen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çınarın uzun ömrü, halk kültüründe bilgelik ve süreklilik ile ilişkilendirilirken, kökleri ile yeraltına, dalları ile göğe uzanması ona kozmik bir köprü niteliği kazandırmaktadır. Türk halk anlatılarında ağaç, bu dünya ile öte dünya arasında geçiş kapısı olarak görülmüş ve pek çok efsanede de benzer işlevlere sahip olmuştur. Mitolojik düzlemde değerlendirildiğinde bu çınar, yaşamın döngüsünü, doğum-ölüm-yeniden doğuş sürecini ve kozmik düzenin sürekliliğini simgeleyen bir "hayat ağacı" prototipidir. Onun doğayla kurduğu bağ, metafiziksel bir varoluş biçimini de imgelemektedir.

Anlatıda üzerinde durulması gereken bir başka husus ise çocuğu olmayan kadınların, Battal Gazi'nin diktiği çınarı ziyaret etmeleri ve pınardan su içerek çocuk sahibi olmayı dilemelerinin altında yatan sembolik anlamdır. Açık bir biçimde ağacın ve suyun doğurganlıkla bağdaştırılmasının bir sonucu olan bu inanış, Türk kültüründeki Umay Ana motifi ile ilişkilendirilebilir. Çünkü Umay, çocukların ve kadınların koruyuculuğunu yapan varoluş biçimiyle Türk düşüncesinde yerini almıştır. Ayrıca Bayat'ın ifade ettiği üzere, Umay'ın yer-su kültürleri ve mağara anlayışıyla birleşmesi, ana rahmi, çocuğun eşi gibi anlamlarda belirmesi (2012: 70) onun doğumla ilişkisini ortaya koymaktadır. Bir başka açıdan çınar ağacının ve su birlikteliğın doğumla sonuçlanan ifadesi, İslami dönemde evliya kültü etrafında Battal Gazi'nin kutsallığıyla da bütünleşmektedir. Efsanede çınarın kök kısmındaki oyuk, hem doğurganlığı simgeleyen bir rahim metaforu hem de mistik bir sığınak olarak yorumlanabilir. Dünyaya gelişin karanlık ve gizemli geçidini temsil eden, doğanın koruyucu, kapsayıcı yönünü açığa çıkaran bu oyuk, dişil ilkeyi çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla ağaçla bütünleşen görüntü, fiziksel doğumun yanı sıra ruhsal bir yeniden doğuş ile ilişkili olarak düşünülebilir.

Battal Gazi'nin diktiği çınar ağacı etrafında oluşan efsanenin sembolik anlam katmanlarına, çağların akışı içerisinde yıldırım motifi de dâhil olmuştur. Bu bağlamda yıldırım düşmesi sonucu çınarın iki dala ayrılması, mitolojik anlatılardaki kozmik yıldırım sembolizmi ile örtüşmektedir. İnsanın yaşadığı dünyayı anlamlandırma çabasının mitik gizemi içerisinde anlam bulan yıldırım, kolektif muhayyilede ilahî kudret ile ilişkili görülmüştür. Gökyüzünden yeryüzüne doğru inen ani ve kuvvetli bir enerji olarak yıldırım, çoğu zaman tanrısal bir müdahalenin, kutsal bir hükmün ya da bir dönüşüm sürecinin işareti olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda hem yıkıcı hem de dönüştürücü bir etkiye sahip olan yıldırım, bir yandan mevcut düzeni bozarken, diğer yandan yeni bir düzenin inşasına zemin hazırlamaktadır. Yıldırımın düştüğü mekânların ve nesnelerin kutsiyet kazanması, onun yıkıcı yönü kadar yaratıcı gücüne de işaret etmektedir. Özellikle Türk kültüründe yıldırım düşen ağaçlar, taşlar veya dağlar kutsal kabul edilmiş, bu varlıkların tanrısal iradenin bir tecellisine maruz kaldığına inanılmıştır (Ögel, 2010: 284). Bu çerçevede, Battal Gazi'nin diktiği ağaca yıldırım düşmesi ve onu ikiye ayırması, salt bir doğa olayı olmaktan öte, sembolik düzeyde bir kırılma, bölünme ve yeniden bütünleşme süreci olarak yorumlanabilir. Burada yıldırım, semavi iradenin yeryüzüne bir müdahalesi, görünenin ardındaki görünmeyene açılan bir eşik, bir hakikatin zuhurudur. Bütüncül bir bakışla bahsedilen hadise, kutsalın tezahür ettiği mekânda bir eşğin, bir ayırım çizgisinin belirmesi, aynı zamanda manevi bir uyanışın veya yön değiştirmenin işareti olarak kabul edilebilir. Efsanenin bağlamı içerisinde ağaca yıldırım düşmesi, kahramanın ya da kutsiyet atfedilen bir mekânın dönüşüm geçirdiğinin ve yeni bir anlam katmanıyla yüklendiğinin sembolik bir göstergesidir. Bahsedilen anlam, ağacın sağaltıcı özellikleriyle kuşaklar boyunca bilinç düzeyinde yer alacağını müjdelemektedir.

Foto 2: Battal Gazi'nin Çınarı (<https://kulturportali.gov.tr>)

İnsanın doğayla kurduğu bağın en köklü sembollerinden biri olan ağaç, Battal Gazi etrafında şekillenen efsanelerde manevi bakımdan koruyan bir şifa kaynağı olarak görülmüştür. Bu bağlamda *Yel Ağacı* efsanesinde ağacın rüzgârla bütünleşmesi, onun doğaüstü bir yaşam biçiminin temsilcisi olduğunun kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Battal Gazi'nin çınarı ise bereket ve doğurganlıkla ilişkilendirilerek kutsallık kazanmıştır. Her iki anlatıda da ağaç, kadim inanışların sembolik gerçekliğinde kolektif hafızayı canlandıran formuyla tabiat düzenine destek sunmaktadır.

4. Sonuç

Kolektif hafızanın derinliklerinden bilince ulaşan efsane, toplumun inanç dünyasını, kültürel kodlarını ve sembolik düşünme biçimini yansıtan bir halk anlatısıdır. Konuya Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsaneler bağlamında bakıldığında, bu anlatılarda kahramanın tarihi bir şahsiyet olmanın yanında mitolojik ve manevi bir değer kazandığı, bireysel ve toplumsal kimliğin inşasında belirleyici bir rol üstlendiği açıktır. Makalede ele alınan efsanelerde yer alan dağ, mağara, sac ve ağaç gibi semboller, kahramanın fiziksel mücadelesinin ötesinde ruhsal bir dönüşüm sürecinden geçtiğini göstermektedir. Dağ, kahramanın aşması gereken sınırları ve yükselişi simgelerken mağara, içsel yolculuğun, dönüşümün ve yeniden doğuşun mekânı olarak anlatıda belirginleşmektedir. Sac, bereket, koruyuculuk ve kutsiyet ile ilişkilendirilerek anlatının merkezine yerleşmiştir. Ağaç ise kahramanın yolculuğunun sürekliliğini ve evrenle kurduğu bağı temsil eden kozmik bir eksen olarak odak noktası hâline gelmektedir. Battal Gazi'nin mağarada bulunması ve buradan çıkışı, onun dönüşüm süreci içerisinde önemli bir eşiği aştığını ifade etmektedir.

Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsanelerde, kahramanın doğayla, kutsal olanla ve kendi iç dünyasıyla kurduğu ilişkinin sembolik değeri açığa çıkmaktadır. Bu anlatılar, Battal Gazi'nin kimliği üzerinden insanın varoluşsal serüvenine ışık tutmakta, bireyin erginleşme macerasında geçtiği eşikleri mitolojik kodlar aracılığıyla görünür kılmaktadır. Halk anlatılarında yaygın olarak görülen zıtlık-bütünlük prensibi çerçevesinde şekillenen bu efsaneler, kahramanın bilinçaltında yer alan imgelerin çok katmanlı bir anlam taşıdığını göstermektedir. Sonuç olarak Battal Gazi etrafında teşekkül eden efsanelerde ortaya çıkan sembollerin, kültürel hafızanın geleceğe aktarılmasına imkân tanıyan bir bilgelik biçimi olduğu söylenebilir. Bilgelikle örül bu imgesel yapı, kuşaklar arası anlam aktarımının sürekliliğini temin ederken, kolektif bilinç dışına ait kadim imgeleri sözlü anlatılar aracılığıyla koruyarak kültürel bağlamda yeniden üretmektedir.

Kaynaklar

- Alptekin, A. B. (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri*. Antakya: Tesfa Yayıncılık.
- Alptekin, A. B. (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler Maddenin İmgelemi Üzerine Deneme* (Çev. Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayat, F. (2012). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Benoist, L. (2023). *İşaretler, Semboller ve Mitler* (Çev. Çağrı Eroğlu). Ankara: Dost Kitabevi.
- Cassirer, E. (2011). *Sembol Kavramının Doğası* (Çev. Milay Köktürk). Ankara: Hece Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). "Türk Folklorunda "Kaybolan Otostopçu Hayalet Kız Efsanesi", *Türkbilgi*, 6, 41-55.
- Deniz, K. (2023). *Fırat'ın Efsaneleri Malatya*. Malatya: Fırat Kalkınma Ajansı.
- Dîvânü Lugâti't-Türk (2005). Kaşgarlı Mahmud, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2017). *Kutsal ve Kutsal Dışı-Dinin Doğası* (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Alfa.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Franz v, M. L. (2022). *Masalları Yorumlamak* (Çev. Canberk Şeref). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Fromm, E. (2017). *Rüyalar, Masallar, Mitler* (Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten). İstanbul: Say Yayınları.
- Guénon, R. (2001). *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi* (Çev. Fevzi Topaçoğlu). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Jung, C. G. (2001). *Doğu Metinlerine Psikolojik Yaklaşım* (Çev. Ahmet Demirhan). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji* (Çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınları.
- Jung, C. G. (2009). *Dört Arketip* (Çev. Zehra Aksu Yilmazer). İstanbul, Metis Yayınları.
- Köksal, H. (2014). *Battal Gazi Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2014). "Suyla Buluşan Kültür: Doğu Karadeniz'de Mayıs Yedisi". *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı*, 369-376, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oymak, İ. (2001). "Eski Türk İnanışlarında Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 55-74.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Roux, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2009). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınevi.
- Salt, A. (2023). *Semboller Ansiklopedisi*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.
- Saydam, B. M. (2011). *Delî Dumrul'un Bilinci, Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Uluç, T. (2011). *İbn Arabî'de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Yağbasan Yıldırım, K. (2013). *Malatya Efsaneleri*. Malatya: Malatya Kitaplığı.

İnternet Kaynakları

- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/malatya/turizmaktiviteleri/beydagi> (2025, 23 Mart).
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/malatya/gezilecekyer/orduzu-cinar-agaci> (2025, 23 Mart).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
 2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
 3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
 4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.
-

